

Kur'an-ı Kerim'in üzerinde durduğu konulardan biri ahlakîkîkîidelerden olan hak ve adalettir. Ahlakîk ise, insanın fiziki yapısını içine alan “halk” (yaratılış) ile manevi yapısını içine alan “hulk” (iyi ve kötü, fazilet ve rezilet) kelimesinden türemektedir. Böylece ahlakîki konu içinde yer alan hak ve adîlet, kişinin vazife ve sorumluluğunu belirler. Bu da içi ve işveren açısından hak ve ihsan kavramlarını ortaya çıkarır. Bu kavramlar da emekte kalite ve verimliliğin, toplumda da huzur ve güvenin artmasına vesiledir. Günümüzde işçi ve işverenin hak ve sorumluluklarının hakkaniyet ve adalet çizgisinde belirlenmesi, işçi sağlığı ve güvenliğinin sağlanması, işçilerin de ehil olması ve mesuliyet duygusu içinde çalışması toplumun ilerlemesi ve yapılan işin kalitesinde en büyük etkindir. İşin mahiyeti sebebiyle îlimler işçiyi ecîr-i hîs ve ecîr-i müşterek diye iki gruba ayırmışlardır. Yapılan iş sözleşmesi işçinin belli bir zaman biriminde hîsıl edeceği emeğini işverenin emrine tahsis etmesini gerekiyorsa, bu duruma “ecîr-i hîs” denilir. Günümüzdeki devlet memurları, sanayi ve tarım kesimi işçileri ile günük işçiler bu kapsama girmektedir. Buna karşılık sözleşme işçinin belli bir iş görmesini konu alıyorsa o takdirde bu işçiye de “ecîr-i müşterek” denir.^[1] Bu kapsamda da ücret karşılığı bir işi takip eden avukatlar ile doktorlar ve sanatîrlar sayılmaktadır. Hak, sözleşme ve fıkıh literatüründe “gerektiği şekilde, gerekli ölçe ve gereken zamanda meydana gelen iş, olması gereken yetki ve imtiyaz”^[2] anlamındadır. Haklar, “Hukukullah” (Allah hakları) ve “Hukuku’l-ibîd” (Kul hakları) şeklinde iki kısma ayrılır. Şüphesiz en büyük hak Allah hakkıdır. Allah kendi hakkını gerektiğinde affedebilirken, kul hakkının kullar kendi aralarında helalleşmediği müddeçe affedilemeyeceğini haber vermektedir. İslîm nazarında her insan mükerremdir, kıymetlidir. Hepsi aynı haklara sahiptir. Bütün insanlar bir ailenin fertleri gibidirler. Hangi ırka, hangi sınıfa, hangi mesleğe, hangi rütbeye mensup olursa olsun her insan eşit haklara sahiptir. Hiçbir fert, mensup olduğu sınıf, meslek, ırk veya cinsiyet dolayısıyla tabii haklarının hiçbirinden mahrum edilemez. Adalet ise, “davranış ve hükümde doğru olmak, dengeli davranmak ve eşit kılmak” manalarına gelmektedir.⁴ Müfessirler Kur'an-ı Kerim'deki

اِنَّ اللهَ
يَأْمُرُ
بِالْعَدْلِ
وَاْلاِحْسَانِ
وَاِيتَائِ
ذِى
الْقُرْبَى
وَيَنْهَى
عَنِ
الْفَحْشَاءِ
وَالْمُنْكَرِ

وَالْبَغْىِيَعِظُكُمْلَعَلَّكُمْتَذَكَّرُونَ “Muhakkak ki Allah adaleti ve ihsanı emreder”[3] ayetindeki adaleti ü¸ kısımda mütalaa etmişlerdir: 1. Kulun Allah’a karşı adaleti: Allah’ın emirlerini eksiksiz yerine getirmektir. 2. Kulun nefsi ile cismi arasındaki (kendisine karşı) adaleti:Kendini mahvedecek maddi ve manevi felaketlerden uzak durmasıdır. 3. Kullar (insanlar) arasında adalet: Mahlukata insafılı davranma, başkasının hakkına riayet ederek hıyaneti terk ile sözlü ve fiili olarak hi¸ kimseye kötü bir harekette bulunmamadır.[4] İhsân, “başkasına iyilik etmek” ve “yaptığı işi güzel yapmak” anlamına gelen bir isimdir.[5] Bu a¸ıdan bazı âlimler ihsanı adaletin üstünde bir derece daha fazla olarak görmüşlerdir. Çünkü adalet borcunu vermek, alacağını almak iken, ihsan ise üstüne düşenden daha fazlasını vermek, alması gerekenden daha azını almaktır. Bundan dolayı adaleti gözetmek vâcip, ihsanı gözetmek mendup ve müstehap kabul edilmiştir. Cibril hadisi diye bilinen rivayette Hz. Peygamber İman, İslâm ve ihsanı tarif etmiş ve burada ihsanı, “Allah’ı görür gibi ibadet ve kulluk vazifesini (verilen işleri) yerine getirme”[6] olarak belirtmiştir. Kurân-ı Kerîm insan hak ve vazifeleriyle ilgili konuları mücmel (kısa) olarak anlatırken, Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de uygulamalarıyla bu konuları a¸ıklamış ve bunların aynı zamanda Allah hakkı olduğunu belirterek dikkat edilmesi mevzûnda ümmetini uyarmıştır. Meselâ Allah Resûlü (s.a.s.) bir defasında;

قَالَرَسُولُاللّهِمَنِاقتَطَعَحَقَّامْرِئٍمُسْلِمٍبِيَمِينِهِفَقَدْأوْجَبَلَهُالنَّارَ،وَحَرَّمَاللّهُتَعالىعَلَيْهِالْجَنَّةِقَالُواوَلَوْشَيْئاًيَسِيراًيَارَسُولَاللّهِ؟قَالَوْكَانَقَضِيباً

مِنْ أرَاكٍ “Bir kimse, yemin ederek bir Müslüman’ın hakkını gasbederse, Allah o kimseye cehennemi vacip kılar ve Cennet’i haram eder buyurunca, bunun üzerine bir kişi ey Allah’ın Resûlü: “Eğer o hak, değersiz bir şey ise ne dersiniz?” demiş ve Peygamberimiz (s.a.s.) de: “İsterse misvak ağacından bir dal parçası olsun.” [7] buyurarak konunun önemine dikkat çekmiştir. İşverenin Hak ve Sorumlulukları İslâm’da işçinin hak ve vazifeleri olduğu gibi, işverenin de hak ve sorumlulukları vardır. Önccelikle işveren ve işçinin uyması gerekli ilk şart; doğruluk, verdiği sözde durma ve her işin hakkını vermek olmalıdır. Sahabîden Sufyan b. Abdullah es-Sekafî bir defasında Hz. Peygamber’e, “İslâm’ın kısa ve özlü bir tavsiyesi olsa ne olur?” diye sormuş, O da: “Allah’a iman ettim dedikten sonra da bütün işlerinde dosdoğru ol”[8] buyurmuşlardır. Kurân-ı Kerîm’de haber verilen اَنَّ اْلاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِىَ الصَّالِحُونَ “Yeryüzüne ancak sâlih kullarım mirasçı olur.” [9] ayetindeki varislik, dürüst olma prensibine dayanır. Çünkü ayetteki “salâh=dürüstlük” dünyevî işleri en güzel yapma biliminde, sanatta ve teknikte en mükemmeli uygulama olabileceği gibi, ahirete yönelik ibadetleri de zamanında eda etme anlamında anlaşılabilir. Buna riayet edildiği zaman “Hak üstündür.”düstûru ortaya çıkacaktır. Bu da “her işin hakkını vermek” prensibini meydana getirir. Genel olarak işverenin hak ve sorumluluklarını şöyle sıralayabiliriz: Helâl Kazanç İşçinin çalıştırılmasıyla ilgili olarak en önemli şart yapılacak işin ifâsının dinen haram ve hukuken yasak olmamasıdır. Meselâ zina, kumar, cinayet, hırsızlık gibi dinen günah sayılan işlerin yapılmasını konu alan bir sözleşme ve bundan elde edilen ücret caiz değildir. Hatta mâsiyetin öğrenimi veya mâsiyetin işlenmesine yol açan akitler de aynıdır. Fakiherin çoğunluğu yapılan iş dolaylı da olsa haram bir fiili içeriyorsa zaruret yoksa Müslüman bu tür işlerden uzak durmalıdır demişlerdir. Meselâ bunun için bir Müslüman’ın, domuz çiftliğinde çalışmasını doğru bulmamışlardır.[10] Ücreti Belirleme: İşverenin verebileceği ücreti öncceden belirtmesi sonradan olabilecek anlaşmazlık ve kırgınlıkları ortadan kaldıracaktır. Bazı işverenlerin “işe başla da sonradan düşünürüz” veya “kolay ederiz” gibi sözleri doğru değildir. Nitekim Hz. Peygamber bu konuya açıklık getirmiş ve “Kim bir işçi çalıştırırsa ona ücretini bildirsin”[11] buyurmuşlardır. Ücreti Zamanında Ödeme: İşverenin en önemli sorumluluklarından biri de akidde kararlaştırılan şekilde işçiye ücretini zamanında ödemesidir. Çünkü Allah Resûlü (s.a.s.)’ın قَالَ رَسُولُ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ:
أعْطُوا
اجِيرَ
أجْرَهُ،
قَبْلَ أنْ
يَجِفَّ
عَرَقُهُ. قَالَ
اللّهُ
تَعَالَى:
ثَثَةٌ أنَا
خَصْمُهُمْ
يَوْمَ
الْقِيَامَةِ
رَجُلٌ
أعْطَى بِي
ثُمَّ
غَدَرَ،
وَرَجُلٌ
بَاعَ حُرّاً
فَأكَلَ
ثَمَنَهُ،
وَرَجُلٌ
اسْتَأجَرَ
أجِيراً
فَاسْتَوُفَى
مِنْهُ
وَلَمْ
يُعْطِهِ
أجْرَهُ قَالَ
اللّهِ: إذا
ضُيِّعتِ
امانةُ
فانتظرِ
السّاعةَ. قيل:
وَكَيْفَ
إضَاعَتُهَاُ
قال: إذا
وُسِّدَ

ا‘مرُ إلى
غيرِ أهلهِ “Ebu
Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)
buyurdu ki: "Emanet kaybedilince kıyameti bekleyin." "Emanet nasıl kaybolur?" diye sordular.
"İşler ehil olmayanlara teslim edilince" [\[14\]](#) rivayeti yalnız büyük kıyamet değil,
küçük kıyamet denilen “dünyevî belalar” anlamında da
anlaşılmalıdır. Zira ehil olmayan bir insanın yapacağı bina, kullanacağı vasıta kendisine mezar
olabilecek veya o kişi ümür boyu sakat kalabilecektir. Bunun için Peygamber
Efendimiz (s.a.s.) “Daha ehil ve liyakatlı varken yakınlık sebebiyle bir işe, bir başkasını
tercih ve istihdam eden kişi Allah’a, Resûlü’ne ve bütün
Müslümanlara karşı hâinlik etmiş olur.” [\[15\]](#) buyurarak bu konuya işaret
etmiştir. İnsan Haklarına Riâyet: İnsan hakları ve üzgürükleriyle ilgili
konulara riayet etmek, işçisine yaşanabilir bir hayat ortamı hazırlama ve dinî
yükümlüklerini yerine getirmede (meselâ farz namaz ve Cuma
namazları gibi) imkân hazırlama da işverenin görevleri arasındadır. Allah Resûlu
(s.a.s.) “Kim bize âmil (işçi, memur) olursa ücretiyle hanım alsın
(evlenebilsin). Eğer hizmetçisi yoksa hizmetçi tutsun. Eğer evi yoksa ev
kazansın.” Hz. Ebubekir bundan sonra Hz. Peygamber’den şüyle işittiğini
nakleder: “Bundan başka servet edinenler ya hıyanet edicidir veya hırsızdır.” [\[16\]](#) Bu
da bize gösteriyor ki, bir işte çalışan kişilerin bu insânî eksiklikleri
giderilirse vazifelerini daha rahat ve düzgün yaparlar. Bu sorumlulukları yerine getiren
işverenin, bundan sonra kaliteli iş istemeye de hakkı olur. İhsânkâr Davranmak: İhsan,
Allah’ın murakabe ettiğini unutmama bundan dolayı O’nun rızası istikametinde
bulunma, aynı zamanda yaptığını güzel ve sağlam işleme anlamına gelmektedir. Nitekim
Kurân-ı Kerîm’de Allah Teâlâ
 وَاَحْسِنْ
كَمَآ
اَحْسَنَ
اللهُ
اِلَيْكَ “Allah sana ihsan ettiği
gibi, sen de (insanlara) ihsanda (iyilikte) bulun.” [\[17\]](#) buyurmaktadır. Dolayısıyla Allah insanı
nasıl mükemmel ve karşılıksız yaratmışsa, insan da tüm mahlûkata karşı aynı
şekilde ihsankâr davranmak mecburiyetindedir. Hatta hadiste, köle veya işçi
olarak çalışan kimseler için bu, فقَالَ:
سَمِعْتُ
رَسُولَ
اللّهِ
 يَقُولُ:
هُمْ
إخْوَانُكُم
18;
وَخَوَلُكُم
18; جَعَلَهُمُ
اللّهُ
تَعالى
تَحْتَ
أيْدِيكُمْ.
فَمَنْ كَانَ

أخُوهُ
تَحْتَ
يَدِهِ
فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا
يَأكُلُ
وَلْيُلْبِسْهُ مِمَّا
يَلْبَسُ وَ
لاَ
تُكَلِّفُوهُمْ مِنَ
الْعَمَلِ
مَا
يَغْلِبُهُمْ. فَإنْ
كَلّفْتُمُوهُمْ
فَأعِينُوهُمْ عَلَيْهِ “Onlar sizin kardeşleriniz olup Allah onları sizin sorumluluğunuz altında kılmıştır. Böyle bir din kardeşi eli altında bulunan kimse ona yediğinden yedirsın, giydiğinden giydirsın onlara gücü yetmediği şeyleri yüklemesin. Şayet yüklerse onlara yardımcı olsun.”[18] şeklinde belirtilmiştir. Abdullah b. Ömer de Hz. Efendimiz (s.a.s.)’den şöyle bir haber nakleder: Sizden önceki milletlerde üç kişilik cemaat sefere gitmişler ve dağda bir mağaraya sığınmışlardı. Mağaraya girdikleri zaman dağdan bir kaya parçası aşağı düşüp bunların üzerine mağarayı kapadı. Bunlar kendi aralarında bizi buradan ancak salih amelimiz kurtarır diyerek herkes yapmış oldukları ameli zikrederek Allah’a Salih amellerini vesile ederek dua etmeye başladılar. İki kişi dualarını bitirdikten sonra kaya biraz açılır, fakat çıkamazlar. Bunlardan üçünüsü de şöyle devam eder: “Allah’ım Sen de biliyorsun ki, ben bir seferinde birtakım işçiler tutmuştum. İşçilerden biri müstesna hepsinin ücretlerini verdim. Fakat diğer işçi ücretini alamadan gitti. Bunun ücretini ticaretle nemalandırdım. Hatta bunun bu ücretinden hayli servet meydana geldi. Bir zaman sonra bu işçi bana geldi “Ey Allah’ın kulu, benim ücretimi ver.” dedi. Ben de ona “Şu gördüğün deve, sığır ve koyunlar hep senin ücretinden meydana gelmiş bir servettir. Götür bunları.” dedim. O da, “Ey Allah’ın kulu, benimle alay etme” dedi. Ben de ona: “Hayır, bu hakikattir, malını al götür!” dedim. O da bunların hepsini sürüp götürdü. “Rabbim! Bu hayır ve sadâkatimi senin rıza ve muhabbetin için yapmışsam şu kaya parçasını buradan kaldır.” dedi ve kaya tamamen açıldı, bunlar da mağaradan çıkıp gittiler.[19] Bu hadisten de işçinin hakkını vermek, hatta ihsankâr davranarak onun gönünü almak işveren için dünyevi ve uhrevi mükâfata nailiyet olacağı anlaşılmaktadır. Kurân-ı Kerîm’de de, Allah “ihsankâr davrananları - muhsinleri çok sevdiğini” çeşitli ayetlerde beyan eder. İşçinin Vazifesi, Hak ve Sorumluluğu İşverenin hakkı, ihsanı ve sorumlulukları olduğu gibi, işçinin de vazifesi, ihsanı, hakkı ve sorumluluğu vardır. İşçinin ilk görevi sağlam ve kaliteli iş

üretmesidir. İhsanı ise, isteyerek ve karşılıksız olarak fazla mesai yapmasıdır. Bununla birlikte ayrıca vazife ve sorumlulukları şunlardır: Güvenilir ve Ehil Olma: Yapılacak iş, işveren tarafından işçye emanet edileceği için işçi açısından en ünemli sorumluluk ünce emniyet ve liyakattir. Hz. Musa Mısır’da bir Kıbtî’yi kazaen üldürmesinden sonra Mısır’ı terk etmiş, Medyen’e doğru gitmişti. O esnada kuyu başında bir grup insan bulmuştu ki, bunlar hayvanlarını suluyorlardı. Bunların gerisinde de iki kız vardı. Bunlar da izdihamdan sakınıp duruyorlardı. Hz. Musa bunlara: مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا -Siz niye kenarda bekliyorsunuz Derdiniz nedir? diye sorunca? Bunlar da: قَالَتَا لاَ نَسْقِى حَتَّى يُصْدِرَ الرِّعَاءُ وَاَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ Bu çobanlar çekilip gitmedikçe bunların arasına sokulup da biz hayvanlarımızı sulayamayız. Biz zayıf kimseleriz. Babamız da koca bir ihtiyardır (Şuayb), dediler. Bunun üzerine Hz. Musa bu kızcağızların koyunlarını sulayıverdi. Sonra gülgeye çekildi. İstirahat ettiği sırada bu iki kızdan birisi utanarak Musa’ya geldi. Babam seni davet ediyor. Bizim hayvanlarımızı sulamanın ücretini sana üdemek istiyor, dedi. Bunun üzerine Hz. Musa (a.s.) Hz. Şuayb’a (a.s.) geldi. Bu kızlardan birisi (Safûrâ) babasına, “Babacığım bu adamı ücretli işçi tut. Bu tutabileceğin işçilerin en hayırlısıdır; kuvvetli, emin bir kimsedir” dedi. Şuayb (a.s) da “Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini (Safûrâ) sana nikahlamak istiyorum. Eğer hizmetini on yıla tamamlarsan artık o da kendinden (ihsân) olur. Ben seni zahmete sokmak istemem.” dedi. [20] Bu âyet-i kerimeden anlaşılan husus; kendisine iş tevdi edilecek işçinin ifasına memur edileceği işi başarabilecek kudret ve kabiliyeti haiz bulunması ve emin olmasıdır. Peygamberimiz, işçinin güvenesini kaybetmesi ve emanete riayet etmemesini bir nevi hırsızlık olacağını şüyle haber vermişlerdir. “Biz kimi bir vazifeye tayin eder ve ona geçimi için maaş bağlarsak maaşından sonra onun aldığı şey, ganimet malından çalmak gibidir.” [21] buyurmuşlardır. Bir başka rivayette de şüyle nakledilir: Hz. Peygamber devrinde el emeği ile geçinen “Kerkire” adlı bir adam vardı. Bu adam üldü. Hz. Peygamber “O adam cehennemdedir.” dedi. Bunun üzerine gidip eşyasını karıştırdılar; gürdüler ki ganimetten bir aba çalmış. [22] Ganimet amme hukukudur. Büylece tüm insanların hakkına tecavüz olmuştur. Bundan dolayı cezası da elbette ağır olacaktır. Özellikle devlet ihalesine girenlerin bu konuda çok dikkatli olmaları gereklidir. Çünkü süzleşmeye riayet edilmediği takdirde tüm milletin hakkı kendi üzerine geçmiş olur. İşini Sevme ve İşverene Saygı: İşini sevme hatta işine âşık olma verimliliğin artmasında en ünemli etkenlerden biridir. Zira hayatın her alanında yanlış, eksik, çürük, hileli ve kalitesiz mal üretimi bilgisiz ve ilgisiz kişilerden kaynaklanmaktadır. Bu konuda da Peygamberimiz: “Muhakkak ki Allah, sizden birinizin yaptığı işi sağlam ve güzel yapmasından hoşnut olur.” [23] buyurmuşlardır. Zira işini seven ve sahip çıkan kişiler kendilerini kaliteli iş yapmak mecburiyetinde hissederler. İşverene saygılı olmak ise, onu

D.İ.A. XV, 139. [3] Nahl sûresi, 90 [4] İbnü'l-‘Arabî, Ahkâmü’l-Kur’an, III, 1172. [5] Çağrııcı, Mustafa, “ihsan” D.İ.A. XXI, 544. [6] Buhârî, İman, 37. [7] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/295-296 [8] Müslim, İman, 62. [9] Enbiya sûresi, 105 [10] Vehbe Zühayli, İslam Fıkhı Ansiklopedisi, (Ter. Heyet), VI, 33. [11] Beyhakî, Sünen, IV, 120. [12] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/296 [13] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/349-350. [14] Buhârî, İlim, 2. [15] İbn Hacer, el-Metâlibü’l-Âliye, II, 233. [16] Ebu Davud, Harâc, 10. [17] Kasas sûresi, 77 [18] Buhârî, İtk, 16. [19] Buhârî, Enbiyâ, 52. [20] Kasas sûresi, 23-28 [21] Ebu Davud, Harac, 10. [22] Buhârî, Cihad, 190. [23] Suyûtî, Fethu’l-Kebîr, I, 354. [24] Müslim, İman, 71. [25] Buhârî, İcârat, 14. [26] Bkz. Buhârî, İman, 24. [27] Müslim, İman, 164.

[İslam ve Hayat.Güncel Vaaz ve Hutbeler](#)